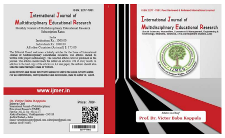
Cover Page

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY EDUCATIONAL RESEARCH
ISSN:2277-7881(Print); IMPACT FACTOR :9.014(2025); IC VALUE:5.16; ISI VALUE:2.286
Peer Reviewed and Refereed International Journal(Fulfilled Suggests Parametres by UGC)
Volume:14, Issue:2(2), February: 2025
Scopus Review ID: A2B96D3ACF3FEA2A
Article Received: Reviewed : Accepted
Publisher: Sucharitha Publication, India
Online Copy of Article Publication Available : www.ijmer.in

હરભાઈ ત્રિવેદીનું ‘બાળક સાથે વાતો કેમ કરશો?’નું બાળમનોભાવલક્ષી મૂલ્યાંકન

Dr.Rakeshkumar R.Patel
Associate Professor, Children's Research University, Gandhinagar

પ્રસ્તાવના -

હરભાઈ ત્રિવેદી (૧૪ નવેમ્બર ૧૮૯૧ – ૧૯ ઓગસ્ટ ૧૯૭૯) ભાવનગરના એક જાણીતા શિક્ષણવિદ્ હતા. તેમનો જન્મ ૧૪ નવેમ્બર ૧૮૯૧ના રોજ ભાવનગર જિલ્લાના વરતેજ ગામમાં થયો હતો. તેમનું મૂળ નામ હરિશંકર દુર્લભજી ત્રિવેદી હતું. શિક્ષણ અને કારકિર્દીની શરૂઆતમાં તેઓ ૧૯૧૯માં ભાવનગરની પ્રખ્યાત શિક્ષણ સંસ્થા શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ સંસ્થામાં જોડાયા હતા. અહીં તેમણે નાનાભાઈ ભટ્ટ અને ગિજુભાઈ બધેકા સાથે મળીને દક્ષિણામૂર્તિ વિનય મંદિરની સ્થાપનામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી.

તેમણે શિક્ષણ ક્ષેત્રે ચીલાચાલુ કરતાં નવીન અને કાલાતીત શિક્ષક્ષણ ચિંતન સમાજને ધાર્યું હતું. જેમાં આધુનિક અને લાંબાગાળાનું મિશ્રણ સ્પષ્ટ રીતે આપ્યું હતું. હરભાઈ ત્રિવેદીએ શિક્ષણ ક્ષેત્રે અનેક નવા પ્રયોગો કર્યા હતા. તેમણે ડાલ્ટન પદ્ધતિ જેવા પ્રગતિશીલ શિક્ષણના અભિગમોને દાખલ કર્યા હતા. તેઓ બાળકેન્દ્રી શિક્ષણ અને અનુભવજન્ય શિક્ષણના હિમાયતી હતા. તેમનો સૌથી મહત્વનો પ્રયોગ એટલે ઘરશાળાની સ્થાપના. તેમણે ૧૯૩૯માં ભાવનગરમાં પોતાની શિક્ષણ સંસ્થા 'ઘરશાળા'ની સ્થાપના કરી. આ સંસ્થા દ્વારા તેમણે પોતાના શિક્ષણ અંગેના વિચારોને મૂર્તિમંત કર્યા. 'ઘરશાળા' આજે પણ શિક્ષણ ક્ષેત્રે કાર્યરત છે.

લેખન અને ચિંતક તરીકે હરભાઈ ત્રિવેદી એક વિચારશીલ લેખક પણ હતા. તેમણે શિક્ષણ અને બાળમાનસ વિશે અનેક પુસ્તકો લખ્યાં છે, જેમાં તેમના ક્રાંતિકારી વિચારો જોવા મળે છે. તેમના શિક્ષણ ચિંતનમાં બાળમનોવિજ્ઞાન, જાતીય શિક્ષણ, સ્વતંત્રતા, સ્વાવલંબન અને મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ જેવા મુદ્દાઓ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. તેમના જાણીતા પુસ્તકોમાં 'શિક્ષણવિચાર' અને 'બાળક સાથે વાતો કેમ કરશો?' નો સમાવેશ થાય છે. હરભાઈ ત્રિવેદીનું શિક્ષણ ક્ષેત્રે અમૂલ્ય યોગદાન રહ્યું છે. તેમણે પરંપરાગત શિક્ષણ પદ્ધતિથી અલગ, બાળકના સર્વાંગી વિકાસ પર કેન્દ્રિત શિક્ષણની હિમાયત કરી હતી, જે આજે પણ પ્રેરણાદાયી છે.

‘બાળક સાથે વાતો કેમ કરશો’? પુસ્તકના કેટલાક મહત્વના અંશો

આ પુસ્તક માતાપિતા અને શિક્ષકોને બાળકો સાથે અસરકારક રીતે વાતચીત કરવાની કળા શીખવે છે. તેમાં બાળકના મનોવિજ્ઞાનને સમજવાની અને તેમની સાથે સંવાદ સ્થાપિત કરવાની રીતો વિશે માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું છે. બાળક સાથે વાતો કેમ કરશો ?

Cover Page

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY EDUCATIONAL RESEARCH
ISSN:2277-7881(Print); IMPACT FACTOR :9.014(2025); IC VALUE:5.16; ISI VALUE:2.286
Peer Reviewed and Refereed International Journal(Fulfilled Suggests Parametres by UGC)
Volume:14, Issue:2(2), February: 2025
Scopus Review ID: A2B96D3ACF3FEA2A
Article Received: Reviewed : Accepted
Publisher: Sucharitha Publication, India
Online Copy of Article Publication Available : www.ijmer.in

નામના પુસ્તકમાં શરૂઆતમાં તેઓ કહે છે કે ‘ શરૂઆતમાં જ આપણે બાળકની વ્યાખ્યા નક્કી કરી લઈએ. આમ તો બાળક જન્મે ત્યારથી જ માતાપિતા તેની સાથે વાતો કરતાં હોય તેવા ઢંગથી તેને રમાડતાં હોય છે. પછી ધીમે ધીમે બાળક બોલવા સમજવા લાગે તેમ તેમ સંવાદ સ્વરૂપે વાતચીત શરૂ થાય છે. આ દૃષ્ટિએ બાળક અઢી ત્રણ વર્ષનું થાય તે ઉંમરથી તેની સાથે વાતચીત કેવી રીતે કરવી તે મુદ્દો ઉપસ્થિત થતો હોય છે તેમ આપણે સમજવું જોઈએ. પછી તો બાળક શાળામાં જતું થાય છે અને સમાતમાં પ્રવેશે છે. તેના પરિચયની દુનિયા વધવા લાગે છે, જ્ઞાનવિસ્તારની ઝંખના પેદા થાય છે. તેનું વ્યક્તિત્વ વિકસતું હોય છે. મોટાઓ પાસેથી તે આદરમાનની અને પ્રેમની અપેક્ષા રાખતું થાય છે. પૂર્વ-તરુણાવસ્થા પૂરી થવા આવે અને તરુણાવસ્થાને આંગણે બાળક પગ માંડતું થાય ત્યાં સુધીની અવસ્થાને આપણે અહીં આપણા ખપ પૂરતી બાલઅવસ્થા કહીશું. વયની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો ચૌદ વર્ષની ઉંમર સુધીના બાળકને બાળક ગણી શકાય. પછી તો એ તરુણાવસ્થામાં પ્રવેશ કરે છે અને વાતચીત માટે મિત્રની કે વડીલની પસંદગી કરતાં શીખે છે’.

હરભાઈએ આ ઉપરોક્ત વિચાર અંશમાં બાળકની સાચી ઓળખ આપી છે. બાળકનો મનોવિશ્વ અને તેની વિચાર પગલી ક્યા સુધી વિસ્તરે છે તે અંગેના હરભાઈનું ચિંતન મહત્વનું છે.

આગળ જતાં બાળક સાથે વાતચીત કરવા અંગે જણાવે છે કે : ‘ અરસપરસની વાતચીતમાં એકબીજાના વ્યક્તિત્વને પ્રગટ થવાનો પૂરો અવકાશ રહેતો હોય છે. એકબીજાના અભિપ્રાયોને પૂરતું વજન પણ આપવામાં આવે છે. દલીલો દ્વારા મતનું ખંડન પણ કરી શકાય છે અને મંડન પણ કરી શકાય છે. વાતચીતનું આ શાસ્ત્ર કહેવાય. આ શાસ્ત્રીય દ્રષ્ટિએ બાળક વાતચીત કરવાને યોગ્ય છે તેવું આપણે હજીસુધી સ્વીકાર્યું નથી. વાતચીતનો મર્યાદિત અર્થ એવો કરવામાં આવે છે કે વડીલો કહે તે સાંભળી લેવું અને કંઈક પૂછે ત્યારે વિવેકપૂર્વક તેનો ઉત્તર વાળે. વાતચીત દ્વારા બાળકના અનેકવિધ વિકાસમાં મદદ કરી શકાય છે એવું આપણે માનતા હોઈએ—અને આપણે માનવું જ જોઈએ—તો વાતચીતનો આ શિરસ્તો આપણે બદલવો જ જોઈશે. બાળક વાતચીત કરવા માટે હરેક રીતે યોગ્ય છે એમ સમજીને તેની સાથે વાતચીત ચલાવવી. બાળકની ઉંમરને તથા તેના જ્ઞાનને લક્ષમાં રાખવાની જરૂર ખરી, પરંતુ બાળકને દલીલ કરવા દેવી તથા પોતાના મતનું સમર્થન કરવા દેવું તથા વાતચીત કરનાર વડીલના મતનો વિરોધ કરવા દેવો અને આ બધી ક્રિયાઓ શાંતિપૂર્વક, ધીરજપૂર્વક, અને હસતા હસતા ચલાવ્યા કરવી. તો જ વાતચીતનો અર્થ સરી શકે.

Cover Page

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY EDUCATIONAL RESEARCH
ISSN:2277-7881(Print); IMPACT FACTOR :9.014(2025); IC VALUE:5.16; ISI VALUE:2.286
Peer Reviewed and Refereed International Journal(Fulfilled Suggests Parametres by UGC)
Volume:14, Issue:2(2), February: 2025
Scopus Review ID: A2B96D3ACF3FEA2A
Article Received: Reviewed : Accepted
Publisher: Sucharitha Publication, India
Online Copy of Article Publication Available : www.ijmer.in

બાળક સાથે સંવાદ કરવો એ બાળક કરતા તેના પરિવારના સભ્યો માટે કસોટીરૂપ બાબત છે. બાળકની સમજ, જીજ્ઞાસા, વિવેક, ઉંમર અને વ્યાવહારિકતા બાળલ સંવાદ માટે અગત્યના પાસાઓ છે.

બાળકને પોતાને પોતાની બુદ્ધિશક્તિ છે. બાળકને પોતાને પોતાની વિચારશક્તિ છે. વળી બાળક બીજરૂપે તર્કશક્તિ પણ ધરાવતું હોય છે. વડીલોએ આ હકીકતમાં શ્રદ્ધા રાખવી પડે. આવી શ્રદ્ધા આંધળી છે રક માનવું નહીં. બાલમનોવિજ્ઞાનના અભ્યાસમાંથી અને સંશોધન દ્વારા આ સત્ય તારવી કાઢવામાં આવેલું છે. આવા સત્યમાં શ્રદ્ધા રાખવી તે અંધશ્રદ્ધા નહીં પરંતુ જીવનનો સાચો વિવેક છે. બાળકો સાથે વાતચીત કરતી વખતે આ જીવનવિવેક ચુકાય નહીં તેની કાળજી રાખવી આવશ્યક બને છે'. બાળકની તર્કશક્તિ અને માનસિકતા સાથે બાળવિકાસની અનેક શક્યતાઓ સમાયેલી છે.

'બાળક કોરી પાટી નથી' નામના મુદ્દામાં સ્પષ્ટ કહે છે કે 'કમનસીબે હજી પણ એવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે બાળકનું મન એક કોરી પાટી જેવું છે. આ માન્યતા અશાસ્ત્રીય છે અને તેટલી જ ભૂલ ભરેલી છે. બાળક પોતાની સાથે અનેક સંસ્કારો લઈને જન્મ્યું હોય છે. જન્મ્યા પછી પણ પોતાની વિવિધ જ્ઞાનેન્દ્રિયો દ્વારા હરપળે તે નવા નવા સંસ્કારો ઝીલતું હોય છે. વાતચીત કરવાની શક્તિ આવે તેટલી ઉંમર દરમ્યાન તો તેના ચિત્ત ઉપર અનેકાનેક સંસ્કારો પડી ચૂક્યા હોય છે. બાળકના ચિત્ત ઉપરના આવા સંસ્કારોને તેની ઊર્મિઓ સાથે ઘણો નિકટનો સંબંધ બંધાતો જાય છે. ચિત્ત ઉપર સંસ્કારો ઊગતા આવે છે અને ઊર્મિ સાથે ભળી જઈને બાળકના વિકાસ ઉપર અસર કરતા જાય છે. બાળક સાથે વાતચીત કરતી વખતે તેના સંસ્કારનો અને તેની ઊર્મિઓનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખવો જરૂરી છે. જો તેમ ન કરીએ તો ચિત્ત ઉપર પડેલા સંસ્કારોમાં અનવસ્થા પેદા થાય અને બાળકની ઊર્મિઓમાં અણધાર્યો શોભ પ્રગટી ઊઠે.

અનેક પ્રાથમિક વૃત્તિઓને સાથે લઈને જન્મ ધરતા માનવબાળમાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં કુતૂહલવૃત્તિ રહેલી છે. પોતાની એ વૃત્તિને સંતોષવા માટે પોતે કુદરત સાથે મૈત્રી બાંધે છે અને જીવતા જાગતા માનવીઓને પ્રેમ મેળવવામાં હંમેશાં આનંદ માણે છે. બાળક વારે વારે દેડીને કુદરતના ખોળે રમવા લાગે અથવા તો વારે વારે દોડીને પોતાના વડીલોનો ખોળો શોધે ત્યારે સમજવું કે તેનામાં રહેલી કુતૂહલવૃત્તિના સંતોષ ખાતર એ આ પ્રકારના પ્રેમના સાથે મેળવવા માગતું હોય છે. આવા પ્રસંગોને વટીલાએ ઉત્સાહભેર પકડી લેવા જોઈએ. તેવા પ્રસંગોએ જે વાતચીત થાય તેની ઘણી ઊંડી છાપ બાળકના ચિત્ત ઉપર પડતી હોય છે'. બાળકમાં રહેલા ગતજન્મના સંસ્કારો કોઈને કોઈ રીતે પ્રગટતા રહે છે. કુદરત તેને અનેક

Cover Page

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY EDUCATIONAL RESEARCH
ISSN:2277-7881(Print); IMPACT FACTOR :9.014(2025); IC VALUE:5.16; ISI VALUE:2.286
Peer Reviewed and Refereed International Journal(Fulfilled Suggests Parametres by UGC)
Volume:14, Issue:2(2), February: 2025
Scopus Review ID: A2B96D3ACF3FEA2A
Article Received: Reviewed : Accepted
Publisher: Sucharitha Publication, India
Online Copy of Article Publication Available : www.ijmer.in

વિષયોમાં પરોવી રાખે છે. ચિત્તમાં રહેલા સંસ્કારો બાળકને ભવિષ્ય સાથે જોડે છે અને નવીન કાર્યો તરફ દોરી જાય છે.

બાળકનું મહત્વ સમજાવતા હરભાઈ ત્રિવેદી કહે છે કે શિક્ષણ ચિંતનના કેન્દ્રમાં બાળક છે. તેઓ ભારપૂર્વક જણાવે છે કે શિક્ષણ પ્રક્રિયા બાળકની રુચિઓ, જરૂરિયાતો અને ક્ષમતાઓ અનુસાર હોવી જોઈએ. શિક્ષકે બાળકને સમજવો જોઈએ અને તેના વિકાસ માટે યોગ્ય વાતાવરણ પૂરું પાડવું જોઈએ. તેઓ માનતા હતા કે દરેક બાળક અનન્ય છે અને તેની પોતાની આગવી શક્તિઓ અને સંભાવનાઓ હોય છે જેને ખીલવવાની જરૂર છે.

અનુભવજન્ય શિક્ષણની હિમાયત હોવાના નાતે તેઓ માત્ર પુસ્તકિયા જ્ઞાનને મહત્વ આપતા નહોતા, પરંતુ અનુભવ દ્વારા મળેલા જ્ઞાનને વધુ મૂલ્યવાન ગણતા હતા. તેમના મતે, બાળકે જાતે પ્રવૃત્તિઓ કરીને, પ્રયોગો કરીને અને પોતાના હાથે કામ કરીને શીખવું જોઈએ. આનાથી જ્ઞાન વધુ સ્થાયી અને વ્યવહારુ બને છે. તેમણે શાળામાં વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રોજેક્ટ આધારિત શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું.

હરભાઈ ત્રિવેદી શિક્ષણને બાળકના માત્ર માનસિક વિકાસ સુધી સીમિત નહોતા રાખતા. તેઓ તેના શારીરિક, સામાજિક, ભાવનાત્મક અને નૈતિક વિકાસને પણ એટલું જ મહત્વ આપતા હતા. તેમના મતે, એક સારા શિક્ષણમાં રમતગમત, કલા, સંગીત અને અન્ય સહ-અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થવો જોઈએ જેથી બાળકનું વ્યક્તિત્વ સંપૂર્ણ રીતે ખીલી શકે.

હરભાઈના અન્ય જાણીતા અને વખણાયેલા પુસ્તકો :

આ ઉપરાંત તેમનું અલગ તરાહનો વિષય સમાજ સમક્ષ મૂકવાનો ગંભીર પ્રયત્ન કર્યો છે. તે પુસ્તકનું નામ છે. '**જાતીય શિક્ષણ**' આ પુસ્તકમાં તેમણે બાળકો અને યુવાનોને જાતીય શિક્ષણ આપવાની જરૂરિયાત અને તેની યોગ્ય પદ્ધતિઓ વિશે પોતાના વિચારો રજૂ કર્યા છે. તેઓ માનતા હતા કે આ વિષય પર યોગ્ય સમયે અને યોગ્ય રીતે માહિતી આપવી ખૂબ જ જરૂરી છે.

બીજું એક સુંદર વિષય લઈને આવતું પુસ્તક એટલે '**બાળક અને બાગ**' આ પુસ્તક બાળકના વિકાસને બાગની ઉપમા આપીને સમજાવે છે. જેમ બાગને યોગ્ય માવજતની જરૂર હોય છે, તેમ બાળકને પણ પ્રેમ, સંભાળ અને યોગ્ય વાતાવરણની જરૂર હોય છે.'**અનુભવના પાઠ**' આ પુસ્તકમાં તેમના જીવનના અનુભવો અને તેમાંથી મળેલા બોધપાઠનું વર્ણન છે, જે શિક્ષણ અને જીવન વિશે નવી દ્રષ્ટિ આપે છે.

Cover Page

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY EDUCATIONAL RESEARCH
ISSN:2277-7881(Print); IMPACT FACTOR :9.014(2025); IC VALUE:5.16; ISI VALUE:2.286
Peer Reviewed and Refereed International Journal(Fulfilled Suggests Parametres by UGC)
Volume:14, Issue:2(2), February: 2025
Scopus Review ID: A2B96D3ACF3FEA2A
Article Received: Reviewed : Accepted
Publisher: Sucharitha Publication, India
Online Copy of Article Publication Available : www.ijmer.in

હરભાઈ ત્રિવેદીના પુસ્તક '**શિક્ષણવિચાર**'માં તેમના શિક્ષણ અંગેના ઊંડા વિચારો અને સિદ્ધાંતોનું વિવરણ છે. આ પુસ્તકમાં તેમણે બાળકેન્દ્રી શિક્ષણ, અનુભવજન્ય શિક્ષણ, મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ અને શિક્ષકની ભૂમિકા જેવા મહત્વના મુદ્દાઓ પર પોતાનું ચિંતન રજૂ કર્યું છે. તેઓ માનતા હતા કે શિક્ષણ બાળકને કેન્દ્રમાં રાખીને યોજવું જોઈએ, જેમાં દરેક બાળકની જરૂરિયાતો અને ક્ષમતાઓને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે. પુસ્તક અનુભવ દ્વારા શિક્ષણ પર ભાર મૂકે છે અને બાળકોને સ્વતંત્ર રીતે શીખવાની તક આપવાનું સમર્થન કરે છે. આ ઉપરાંત, તેઓ શિક્ષણને માત્ર જ્ઞાન પ્રાપ્તિનું સાધન નહીં, પરંતુ બાળકના સર્વાંગી વિકાસનું માધ્યમ માનતા હતા.

હરભાઈ ત્રિવેદીનાં કેટલાક બાળલક્ષી મહત્વના શિક્ષણ સૂત્રો :

એક જાણીતા શિક્ષણવિદ્ અને લેખક હતા. તેમનું શિક્ષણ ચિંતન મુખ્યત્વે બાળકેન્દ્રી શિક્ષણ, પ્રગતિશીલ શિક્ષણ અને મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ પર કેન્દ્રિત હતું. તેમના વિચારોને નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય છે:

- બાળક કેન્દ્રી શિક્ષણ: હરભાઈ ત્રિવેદી માનતા હતા કે શિક્ષણ બાળકને કેન્દ્રમાં રાખીને યોજવું જોઈએ. દરેક બાળકની જરૂરિયાતો, રુચિઓ અને ક્ષમતાઓને ધ્યાનમાં રાખીને શિક્ષણ આપવું જોઈએ. તેઓ બાળકોને સ્વતંત્ર રીતે શીખવાની તક આપવાના હિમાયતી હતા.
- અનુભવજન્ય શિક્ષણ: તેઓ પુસ્તકિયા જ્ઞાનની સાથે સાથે અનુભવ દ્વારા શિક્ષણ પર ભાર મૂકતા હતા. બાળકો જાતે કરીને શીખે, પ્રયોગો કરે અને પોતાના અનુભવોમાંથી જ્ઞાન મેળવે તેવું તેઓ ઇચ્છતા હતા.
- સર્વાંગી વિકાસ: હરભાઈ ત્રિવેદી શિક્ષણને માત્ર જ્ઞાન પ્રાપ્તિનું સાધન નહીં, પરંતુ બાળકના શારીરિક, માનસિક, સામાજિક અને ભાવનાત્મક વિકાસનું માધ્યમ માનતા હતા. તેઓ શાળામાં રમતગમત, કલા અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓને મહત્વ આપતા હતા.
- મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ: તેમના શિક્ષણ ચિંતનમાં મૂલ્યોનું ખૂબ મહત્વ હતું. તેઓ ઇચ્છતા હતા કે બાળકોમાં સત્ય, અહિંસા, પ્રેમ, કરુણા, સહકાર અને શિસ્ત જેવા માનવીય મૂલ્યોનું સિંચન થાય. તેઓ શિક્ષકોને આદર્શ બનવા અને બાળકોને સારા સંસ્કાર આપવા માટે પ્રેરિત કરતા હતા.
- શિક્ષકની ભૂમિકા: હરભાઈ ત્રિવેદી શિક્ષકને માત્ર માહિતી આપનાર નહીં, પરંતુ એક મિત્ર, ફિલસૂફ અને માર્ગદર્શક તરીકે જોતા હતા. તેઓ માનતા હતા કે શિક્ષકે બાળકની પ્રગતિમાં મદદરૂપ થવું જોઈએ અને તેને સતત પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ.

Cover Page

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY EDUCATIONAL RESEARCH
ISSN:2277-7881(Print); IMPACT FACTOR :9.014(2025); IC VALUE:5.16; ISI VALUE:2.286
Peer Reviewed and Refereed International Journal(Fulfilled Suggests Parametres by UGC)
Volume:14, Issue:2(2), February: 2025
Scopus Review ID: A2B96D3ACF3FEA2A
Article Received: Reviewed : Accepted
Publisher: Sucharitha Publication, India
Online Copy of Article Publication Available : www.ijmer.in

- સમાજ અને શિક્ષણ: તેઓ શિક્ષણને સમાજ સાથે જોડીને જોતા હતા. તેઓ માનતા હતા કે શિક્ષણ એવું હોવું જોઈએ જે બાળકોને સારા નાગરિક બનવામાં અને સમાજની પ્રગતિમાં યોગદાન આપવામાં મદદ કરે.
- સ્વતંત્રતા અને શિસ્તનો સમન્વય: હરભાઈ ત્રિવેદી શિક્ષણમાં સ્વતંત્રતા અને શિસ્ત વચ્ચે સંતુલન જાળવવાની વાત કરે છે. તેઓ બાળકોને પોતાની રીતે શીખવાની અને અભિવ્યક્ત કરવાની સ્વતંત્રતા આપવાના હિમાયતી હતા, પરંતુ સાથે સાથે તેઓ શિસ્તના મહત્વને પણ સ્વીકારતા હતા. તેમના મતે, સ્વયંશિસ્ત એ સાચા શિક્ષણનો આધાર છે.
- જાતીય શિક્ષણ પર ભાર: તેમના સમયમાં જાતીય શિક્ષણ વિશે ખુલ્લી વાતચીત કરવી સામાન્ય નહોતી, પરંતુ હરભાઈ ત્રિવેદીએ આ વિષયના મહત્વને સમજ્યું હતું અને તેના પર ભાર મૂક્યો હતો. તેઓ માનતા હતા કે બાળકો અને યુવાનોને યોગ્ય સમયે અને વૈજ્ઞાનિક રીતે જાતીય શિક્ષણ આપવું ખૂબ જ જરૂરી છે જેથી તેઓ ગેરમાર્ગે ન દોરાય અને સ્વસ્થ જીવન જીવી શકે. આ તેમનો એક પ્રગતિશીલ વિચાર હતો.

- સ્વાવલંબન અને કૌશલ્ય વિકાસ: હરભાઈ ત્રિવેદી માત્ર પુસ્તકિયા જ્ઞાન પર જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાના વિરોધી હતા. તેઓ માનતા હતા કે શિક્ષણ એવું હોવું જોઈએ જે બાળકોને ભવિષ્યમાં પોતાના પગ પર ઊભા રહેવા માટે તૈયાર કરે. તેથી, તેમણે શાળામાં વિવિધ કૌશલ્યો શીખવવા પર ભાર મૂક્યો હતો, જેથી બાળકો કોઈ વ્યવસાય કે કામ શીખી શકે અને આત્મનિર્ભર બની શકે.
- શિક્ષણમાં માતાપિતાની સક્રિય ભૂમિકા: તેઓ માનતા હતા કે બાળકના શિક્ષણમાં માત્ર શિક્ષકની જ નહીં, પરંતુ માતાપિતાની પણ સક્રિય ભૂમિકા હોવી જોઈએ. તેમણે માતાપિતાને બાળકો સાથે નિયમિત વાતચીત કરવા, તેમની રુચિઓ અને સમસ્યાઓને સમજવા અને શાળાના કાર્યોમાં સહભાગી થવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યા હતા.
- શિક્ષણમાં પ્રકૃતિનું મહત્વ: હરભાઈ ત્રિવેદી બાળકોને પ્રકૃતિની નજીક લાવવાના હિમાયતી હતા. તેઓ માનતા હતા કે કુદરતી વાતાવરણમાં શીખવાથી બાળકો વધુ સારી રીતે સમજી શકે છે અને તેમનો માનસિક અને શારીરિક વિકાસ પણ સારો થાય છે. તેમણે શાળાના અભ્યાસક્રમમાં પ્રકૃતિના અભ્યાસને સામેલ કરવા પર ભાર મૂક્યો હતો.
- શિક્ષણમાં હાસ્ય અને આનંદનું સ્થાન: તેઓ શિક્ષણને બોજારૂપ બનાવવાના વિરોધી હતા. તેમના મતે, શિક્ષણમાં હાસ્ય અને આનંદનું પણ સ્થાન હોવું જોઈએ. રમતિયાળ અને ખુશનુમા વાતાવરણમાં બાળકો વધુ સારી રીતે શીખી શકે છે અને તેમને શાળાએ આવવાનું ગમે છે.

International Journal of Multidisciplinary Educational Research
ISSN:2277-7881(Print); Impact Factor :9.014(2025); IC Value:5.16; ISI Value:2.286
Peer Reviewed and Refereed International Journal(Fulfilled Suggests Parametres by UGC)
Volume:14, Issue:2(2), February: 2025
Scopus Review ID: A2B96D3ACF3FEA2A
Article Received: Reviewed : Accepted
Publisher: Sucharitha Publication, India
Online Copy of Article Publication Available : www.ijmer.in

- વ્યક્તિગત ભિન્નતાનો સ્વીકાર: હરભાઈ ત્રિવેદી માનતા હતા કે દરેક બાળક અલગ હોય છે અને તેમની શીખવાની ગતિ અને રીત પણ અલગ અલગ હોઈ શકે છે. તેથી, શિક્ષકે દરેક બાળકની વ્યક્તિગત જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને શિક્ષણ આપવું જોઈએ અને કોઈ પણ બાળક પર એકસરખો બોજો ન નાખવો જોઈએ.

હરભાઈ ત્રિવેદીના આ વિશિષ્ટ વિચારો તેમને તેમના સમયના એક દૂરંદેશી અને પ્રગતિશીલ શિક્ષણવિદ્ તરીકે સ્થાપિત કરે છે. તેમના વિચારો આજે પણ શિક્ષણ જગત માટે માર્ગદર્શક બની શકે છે.